

26. Angelstads kyrka. Sunnerbo hd.

Pl. XVII: 2, XXXVII: 1.

Litteratur: Mg avd. XII, läsning den 19/6 1865; Carl Säve i V. H. A. A:s Månadsblad 1873 s. 129 med träsnitt av M. Schensson; fotografier i A. T. A.; J. S.: »Et Besøg i Smaaland» i Illustreret Tidende 19 jan. 1873 med träsnitt; Ihrfors: Smol. sacra III s. 208; Wistrand: teckning i N. Sm. Ark.; Friberg: fotografi och protokoll över undersökning i N. Sm. Ark.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 45.

I Angelstads kyrka förvaras en runristad järnring, som förut suttit i den södra kyrkdörren.¹ År 1872 togs den ur dörren och lämnades till museet i Växjö men har senare återbördats till församlingen.² Den hänger nu inne i kyrkan på den norra väggen framme i koret.

Egendomligt nog har ringen alldeles undgått äldre forskares uppmärksamhet, ända tills Mandelgren ritade av den, vilket skedde år 1865.³

Ringens, som är tillverkad av smitt järn, 19 mm. tjockt, åttkantigt, är cirkelrund och mäter 24 cm. i diameter. Det parti, som befinner sig inne i öglan, varmed ringen varit fästad i dörren, är runt och något smalare. Vid fästet mötas tvenne djurhuvuden med uppstående öron och uppåtböjda nosar. Huvudenas översidor äro refflade. På ringen finnas dessutom tre knappar eller ganska platta knölar, en längst ned mitt emot fästet, och en på vardera sidan mellan den nedersta knappen och djurhuvudena, något närmare den förra. Dessa knappar ha en skåra runt kanten. Inskriften är anbragt på nedre hälften av ringens framsida. På ringens vänstra halva stå runorna 1—12, på den högra 13—31. Runorna äro inhuggna med en liten mejsel och äro 10 till 11 mm. höga. Inskriften lyder:

mahnus: þeþeʁʁ kiorþe mek guþ shni þen

1 5 10 15 20 25 30

På 5 u synes ej förbindelsen mellan huvudstav och bistav. Ingen tvekan kan råda om läsningen av runan. 6 s är av yngre typ. 7 þ har lång bistav, som går mellan huvudstavens topp och bas. Dess översta del är ej klart synlig, men spåren tyda på att den gått ända upp till huvudstavens översta topp. 8 e är tydligt försedd med en punkt eller ett litet streck, som går vågrätt tvärs över huvudstaven och ger runan ett från a, æ och n tydligt skilt utseende. Säve läser e, men på hans teckning är den ritad som æ †. Nr 10 består av en tydlig huvudstav och en lika tydlig vågrät bistav över huvudstavens mitt med sin största del till vänster om denna. Hos Säve har runan felaktigt tecknats som ett a †: »hon kunde möjligen vara † eller † men liknar dock mest ett †».⁴ Ristaren undviker emellertid noggrant att draga bistavarna på † och † över huvudstaven; jfr 2 †, 4, 27, 31 †. Man kan även jämföra 15 †, om vilken det samma gäller. Bistaven är dessutom som påpekats vågrät. Ristaren kan möjligen ha menat att göra en binderuna **an**, men denna har, där den förekommer, snedställda bistavar †, t. ex. på gravstenen från S. Unnaryd⁵, de danska Ø. Brønderslevstenen och rökelsekaret från Ulbølle.⁶ Det får kanske ej anses helt uteslutet, att vi här ha en missristad **an**-runa, och den skulle också kunna förklaras som en æ-runan, vars bistav av misstag blivit horisontell, men i båda fallen har

¹ Mg., Säve a. a. s. 131.

² »Ringens är av Angelstads församling återtagen år 1889(?) enl. uppgift af G. Södergren i Växiö d. 12/1 90», N. Sm. Ark.

³ Mg., ej 1864 som Säve uppger a. a. s. 131.

⁴ a. a. s. 135.

⁵ N. Sm. Medd. V s. 84 ff.

⁶ D. R. vol. IV s. 160, 116; flera andra exempel hos Stephens O. N. R. M. II s. 753, där även typen † förekommer.

tecknet till formen sammanfallit med en **e**-runa. Bistaven är huggen med ett enda slag och före huvudstaven, av vilken den övertväras. Taga vi det ristade för vad det i verkligheten är, böra vi alltså läsa **e**, och jag är närmast benägen att anse detta vara det av ristaren åsyftade. Den följande **n**-runan i det ord fsv. *Deghe*⟨*n*⟩*us*, som förmodligen stått här, synes ha uteglömts helt enkelt, kanske på grund av den nyss färdiga runans likhet med **l**. Nr 11 är troligen resterna av ett **u**. En tydlig huvudstav synes och till höger om den en rostgrop. Från toppen av huvudstaven går ett kort svagt streck snett nedåt mot höger, vilket avbrytes av rostgropen. Säve anser det möjligt, att runan varit **l**¹, men då borde något av bistaven vara synligt, där denna stöter intill huvudstaven. Den omtalade rostgropen går nämligen ej ända fram till huvudstaven, som är tydlig. Där har aldrig varit någon **n**-bistav. Efter denna runa följer en lodrät stav, som utgår från övre randen men endast är hälften så lång som de övriga runorna, samt efter den en kortare stav, som från nedre kanten sträcker sig ett stycke uppåt. Den förstnämnda av dessa två har förmodligen aldrig gått längre ned, än vad den nu gör; den senare kan möjligen ha sträckt sig längre upp, där det nu är en rostgrop. Man kan vidare iakttaga en fåra, som utgår från den nedre stavens topp och sträcker sig snett upp mot vänster. Den förefaller emellertid att vara naturlig, rost eller slag. En annan fåra sträcker sig i riktning från den övre stavens nedre ända mot den andras topp (se avklappningen pl. XXXVII: 1!). Den är rak och skarpt avgränsad men kan vara åstadkommen genom ett oavsiktligt slag. Spåren tala dock ej mot läsningen **s**. Säves antagande, att den sista vertikala staven skulle vara ett **p**, är som han själv säger »mycket osäkert och ej synnerligen att bygga på».² Runan 13 är **k**. Ringen är här starkt rostad, och hela runan är ganska svagt synlig. Den kan ursprungligen ha varit stungen, som Säve antager³, men därav synes nu ingenting. Nr 17 **p** har liten bistav. Runan 18 är tydligt stungen, likaså 20. Efter 21 **k** är en punkt, vilken enl. Säve⁴ är ett skiljetecken. Jag har ej uppfattat den så, då den är mycket svag och grund. Friberg: »möjligen(?) en punkt på mitten». Nr 22 är sannolikt **g**, fast stingningen ej är fullt lika tydlig som runan i övrigt. Säve läser **g**. 23 är **u**. Över huvudstaven går ett tvärstreck som är hugget men otvivelaktigt är en felristning. 24 är **p**. Bistaven, vars övre del är svagare än den nedre, är sammansatt av tre små stavar, två snedställda, som med sin ena ända beröra huvudstaven, och en vertikal, avsedd att sammanbinda de andras ytterändar. Den sistnämnda har emellertid blivit för lång och ganska fristående. 25 **s** är av samma typ som 6 **s**, men den högra vertikala staven träffar snedstreckets ett gott stycke ovanför dettas nedre ända. Säves antagande (s. 133 f.), att här skulle föreligga en nödfallsbe-teckning av *i*, är mycket litet troligt. Högra partiet av **s** kan ha blivit litet grövre på grund av ett kraftigare slag på mejseln, och det lilla strecket i nedre högra hörnet är snedstavens nedersta del till höger om skärningen med vertikalstaven. Nr 28 är förmodligen **i**. De ojämnheter i runfårans kanter, som kunna iakttagas, ge ej tillräckligt stöd åt läsningen **e**. Hela runan är emellertid ganska otydlig. 29 är ett **p** av samma typ som nr 17, men bistavens nedre del är mycket svag. 30 är troligen **e**. En stingning kan nog skönjas, som är tydligare än den man velat se på 28. Säve läser **æ**⁵, men jag kan ej se någon **æ**-bistav. De spår, som skulle kunna fattas så, äro ytterligt svaga.

I 1—6 **mahnus** är * enligt gammal ristningssed tecken för frikativt *g*, *gh*. Här måste man även räkna med att * kan stå som tecken för *ŋ*-ljud; *gh* övergår till *ŋ* framför *n* »schon vor-literarisch» enl. Noreen: Aschw. § 258: 1, i lagsvensk tid i södra och västra Sverige enl. v.

¹ a. a. s. 135.

² a. a. s. 132.

³ a. a. s. 133.

⁴ a. a. ss. 133, 135.

⁵ a. a. s. 134.

Friesen. I Götaland genomföres övergången o. 1300¹. Angelstadsinskriften är ej äldre (se nedan!).

Den förste kände bäraren av namnet *Magnus* är konung Magnus den gode i Norge † 1047, som uppkallades efter *Carolus Magnus*², vars binamn uppfattades som ett verkligt namn. Från Norge vandrar namnet till Tyskland och till Danmark och Sverige.³ Hos oss blir det mycket vanligt. Nordberg har i DS 33—1284, 1716—1737 räknat till 215 belägg.⁴ Det ingår i fyra småländska ortnamn på *-måla*.⁵

7—12 **peheus**, fsv. *Deghe<n>us*. Jag har övervägt möjligheten, att här skulle föreligga en latiniserad form av det i fsv. vanliga personnamnet *Pægn*. På en dansk runsten från Langaa på Jylland möter en form **pigin** av appellativet *pægn*, vilken anses motsvara den senare i danskan förekommande formen *thæghen*.⁶ Denna form förekommer emellertid ej i Sverige, varken av personnamnet eller appellativet, och ordet är i den förstnämnda funktionen ej belagt som binamn, endast som dopnamn. Se vidare s. 109 f. ang. fsv. *pægn*!

Ganska vanligt är däremot lånordet *diaconus*, som uppträder i skiftande former och användes både som appellativ och binamn. Det inkommer i fsv. förmodligen från fengl. som *diacon* eller lty., där det har formen *diaken*.⁷

Att *d* i latinska ord återgives med **p** i runinskrifterna är ganska vanligt, se s. 22! Appellativet *diäkn* har i fsv. formerna *diakn*, *dyäken*, *däkn*, *däken*, *deghn*, *diengn*⁸, binamnet *Diaconus*, *Diaken*, *Diaen*, *Dyaconus*, *Dyakn*, *Dyækn*, *Dyank*, *Dyaank*.⁹ Formerna utan *j*, *däkn* o. s. v. anser Noreen höra till *decanus*, som sammanblandats med *diaconus*.¹⁰ M. Cahen, l. c., som utförligt behandlat denna fråga från danska utgångspunkter, har påpekat, att det i danskan finnes naturliga förutsättningar för en ljudlagsenlig utveckling *diaken* > *deghn* (utt. *dæjn*), vilken sistnämnda form sammanfaller med den ur *dækin* (*decanus*) utvecklade. Motsvarande företeelser i Sverige äro danismer. Exempel på dylika förväxlingar i fsv. äro *dyäkin* i stället för *däkin* (*decanus*) år 1401 och 1405 och omvänt *däkn* i stället för *djäkn* (*diaconus*) år 1487 och 1491 (a. a. s. 225). I Danmark märkas *Hermann Decn* 1408, *Nicolas Deghen* 1413, *Johannes Deghen* 1423, där *Decn*, *Deghen* användes som binamn i stället för det i äldre tid förekommande *Dyäken* (a. a. s. 224).

Det *Deghe<n>us*, som står på Angelstadsringen, kan fattas som en latiniserad form av det folkliga *Deghen*.

Deghe<n>us kan vara titel = »diakon, andlig av lägre grad, djäkne, skolyngling»¹¹, eller binamn. Det är knappt troligt, att smeden varit mässdjäkne eller djäkne i betydelsen skolyngling. På danska kan *diækn* även beteckna den gillesfunktionär, som på svenska kallas »ärändis brodhir» eller »gildissven».¹² Från innehållets synpunkt och med hänsyn till den gamla danska gränsens närbelägenhet är denna betydelse ej utesluten här, men det är lika troligt, att *deghe<n>us* är binamn. Så uppfattar Wimmer **diakææn** på Bregningestenen från 1200-talets senare hälft i satsen **helge diakææn : ristæ mek**.¹³

¹ Meddelat vid föreläsningar över nordisk språkhistoria § 96.

² Lind: Dopn. sp. 756 och där cit. lit.

³ Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne s. 51.

⁴ Nbg. s. 82; det första belägget, DS 33 år 1135, åsyftar den danske konungen Sven Estridsson, som hade binamnet Magnus.

⁵ Ödeen s. 318. Övrig litteratur ang. detta namn se Björkman: Nord. Pers. s. 94.

⁶ D. R. vol. II s. 253, Brøndum-Nielsen: Gdansk I § 224.

⁷ M. Cahen i Acta phil. scand. II s. 210.

⁸ Sw.

⁹ DS Registret. I DS ns ytterligare växelformer.

¹⁰ Ark. f. nord. fil. 1890 s. 384; på samma sätt Kock: Ljhist. I s. 268; Sv. Ak. Ordb. 7 A sp. 1825.

¹¹ Sw. under *diäkn*.

¹² Kalkar under *degn*; Cahen a. a. s. 231.

¹³ D. R. VI: 14 (vol. IV). I Augerums sn i Blekinge finns ett *Djäknemåla*, som skrives *Degnnemaalle* 1626. Förleden uppfattas av Ödeen s. 54 som appellativ.

13—18 **kiorþe** fsv. *giorðe*. Angående verbet »göra»:s formhistoria se v. Friesen i Nysv. Stud. 1934 s. 123 ff. Då *e* i *giorðe* är den vokal vi kunna vänta här på grund av vokalbalans, skulle *i* i 25—28 *sighni* möjligen kunna förklaras såsom beroende på vokalharmoni. Ang. vokalbalans redan i 1200-talsdiplom från Småland se Nbg. s. 215. I Smålandslagen, där på det hela taget ofullständig vokalbalans tillämpas i fråga om *i* ~ *e*, finnes dock en samling fall med *i* i öppen stavelse, där man skulle väntat *e*. Björkman uppfattar dem endast med tvekan såsom exempel på vokalharmoni.¹

I 19—21 **mek** är 20 **e** tydligt stunget, men man bör ha 23 **u** i minne, som fått ett liknande streck över huvudstaven, tydligen av misstag. Förmodligen har väl dock smeden ämnat rista **mek**. Ang. formerna *mek*, *mæk* o. s. v. se Noreen: Aschw. § 501 anm. 4 jämte hänvisningar.

25 **s** i **shni** skall förstås på samma sätt som **s** i **sbbi**, Sm. 22 Drev, hela ordet alltså fsv. *sighni*. Ang. *gh* se ovan!

Den sista satsen i Angelstadsinskriften återfinnes i fullständigare form på rökelsekaret från Ulbölle D.R.VII Ab. 2 (vol. IV) **gup : sihn : þæn : mik : korpæ : .** På ett annat rökelsekar av samme mästare, D.R.VII Ab. 5 (vol. IV) är samma sats endast representerad av orden **gup : si**.

Transskription:

Magnús Diaconus gerði mik. Guð signi þann!

Översättning:

Magnus Diaconus gjorde mig. Gud signe honom!

Angelstadsringens inskrift är relativt ung, såsom bland annat framgår av **s**-runans form (se s. 17!). Formen *mek* av det personl. pron. uppträder ej före 1350, och den form ordet *diaconus* här har är ännu yngre, o. 1400. Säve daterade inskriften till tiden 1350—1400.²

Ringar av samma typ som den nu beskrivna ha varit mycket vanliga i kyrkdörrar. Den mest kända är Forsaringen från 1100-talet³, som också har runinskrift. Andra dylika, utan inskrift, förekomma t. ex. i Kvibille i Halland, enl. Hildebrand den äldsta⁴, i Rogslösa, enl. Romdahl från 1100-talets mitt⁵, enl. E. Lundberg från tiden inemot år 1200⁶, i Väversunda, vars dörr är utförd av smeden Asmund, som enl. Romdahl verkat under 1100-talets senare hälft⁷, i Fornåsa, enl. Romdahl från 1200-talets början⁷, i Risinge, vars dörr daterar sig själv till 1495⁸, och i Askeby.⁹ I Markims kyrka i Uppland finnes också en dylik ring. Vapenhuset, i vars dörr den ännu hänger, är från 1400-talets mitt.¹⁰ Någon monografisk behandling av dylika ringar finnes ej. På åtskilliga sådana i Sverige och Norge finner man runinskrifter¹¹, de flesta ristade för att meddela, vem som tillverkat ringarna.

¹ Björkman: Smålandslagens ljudlära s. 31.

² a. a. s. 139.

³ Bugge: Runeindskr. paa Ringen i Forsa kirke s. 51 f.

⁴ Sveriges Medeltid III s. 396.

⁵ Fornvännen 1914 s. 231 ff., bild s. 232 (avbildad även hos Janse: Medeltidsminnen från Östergötland fig. 8).

⁶ Rig 1927 s. 49 ff.

⁷ Fornvännen 1914 s. 245.

⁸ Janse a. a. fig. 12.

⁹ Sveriges Kyrkor, Östergötland I s. 20.

¹⁰ Sveriges Kyrkor, Uppland IV s. 351, 354 fig. 324.

¹¹ L. 1949—1953, Bugge: Runeindskr. paa Ringen i Forsa Kirke s. 42.